

**ЗБІРНИК ЗАКОНОДАВСТВА
ТА ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ
З ПРАВ ЛЮДИНИ**

Практичний посібник для суддів

Харків
«Право»
2018

Рецензенти:

І. О. Ізарова – доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри нотаріального та виконавчого процесу Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Р. Ю. Ханік-Посполітак – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри галузевих правових дисциплін Національного університету «Києво-Могилянська академія»;

О. А. Курганнікова – суддя Комінтернівського районного суду м. Харкова

Упорядники:

В. Я. Погребняк – кандидат юридичних наук, суддя Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду;

О. О. Крестьянінов – кандидат юридичних наук, заступник голови суду Харківсько-го апеляційного господарського суду, суддя Харківського апеляційного господарського суду;

Р. М. Аюпова – кандидат юридичних наук, суддя Господарського суду Харківської області;

В. О. Яризько – суддя Господарського суду Харківської області;

С. О. Кравцов – кандидат юридичних наук, асистент кафедри цивільного процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

3-41 **Збірник** законодавства та практики Європейського суду з прав людини : практ. посіб. для суддів / [упоряд.: В. Я. Погребняк, О. О. Крестьянінов, Р. М. Аюпова та ін.]. – Харків : Право, 2018. – 398 с.

ISBN 978-966-937-390-8

У посібнику надаються законодавчі акти регулювання корпоративних правідносин, банкрутства, права власності на нерухоме майно, земельних праввідносин та інших праввідносин, які виникають під час розгляду справ у порядку господарського судочинства.

Для суддів місцевих господарських судів, апеляційних господарських судів та суддів Верховного Суду.

УДК 341.645(094.4)

1. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН

1.1. Постанова Пленуму Вищого Господарського Суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» від 25.02.2016 р. № 4.

ПЛЕНУМ ВИЩОГО ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА 25.02.2016 № 4

Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин

(Із змінами, внесеними згідно з Постановою Вищого господарського суду № 7 від 14.07.2016)

Відповідно до пункту 6 частини другої статті 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» пленум Вищого господарського суду України **ПОСТАНОВЛЯЄ:**

З метою забезпечення однакового і правильного застосування законодавства під час вирішення господарськими судами спорів, що виникають з корпоративних правовідносин, надати такі роз'яснення.

Господарським судам слід керуватися Господарським процесуальним кодексом України (далі – ГПК України), Цивільним кодексом України (далі – ЦК України), Господарським кодексом України (далі – ГК України), Законами України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про депозитарну систему України», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», «Про фермерське господарство», «Про кооперацію» та іншими нормативно-правовими актами, що регулюють корпоративні правовідносини.

З огляду на зміни у законодавстві та поетапне набуття чинності окремими законодавчими актами України, господарським судам під час вирішення корпоративних спорів потрібно застосовувати норми матеріального та процесуального права за правилом їх дії у часі:

- норми матеріального права, які діяли на момент виникнення спірних правовідносин;
- норми процесуального закону, чинні на час вчинення відповідних процесуальних дій.

1. Підвідомчість і підсудність справ

1.1. Господарським судам підвідомчі справи, що виникають з корпоративних відносин у спорах між юридичною особою та її учасниками (засновниками, акціонерами, членами), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи, пов'язаними із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності такої особи, крім трудових спорів.

При визначенні підвідомчості справ цієї категорії судам слід враховувати, що з огляду на системний аналіз положень статті 84 ЦК України, частини п'ятої статті 63, частин першої та третьої статті 167 ГК України, Закону України «Про господарські товариства», Закону України «Про акціонерні товариства», статей 1, 19 і частин першої, шостої статті 20 Закону України «Про фермерське господарство», статей 6, 8, 19 та 21 Закону України «Про кооперацію» корпоративні відносини виникають, зокрема, у господарських товариствах, виробничих кооперативах, фермерських господарствах, приватних підприємствах, заснованих на власності двох або більше осіб.

1.2. За змістом положень пункту 4 частини першої статті 12 ГПК України, статті 167 ГК України, статті 2 Закону України «Про акціонерні товариства» сторонами у корпоративному спорі є:

1) юридична особа та її учасник (засновник, акціонер, член), у тому числі учасник, який вибув;

2) учасники (засновники, акціонери, члени) юридичної особи.

Учасник, який вибув зі складу юридичної особи, може бути стороною корпоративного спору щодо визначення та стягнення належної йому до сплати вартості частки майна юридичної особи, про визнання недійсними рішень про виключення його зі складу юридичної особи, а також про визнання недійсними інших рішень юридичної особи, якщо ці рішення прийняті в період до виходу (виключення) учасника, а відповідні вимоги обґрунтовуються порушенням його корпоративних прав на момент прийняття такого рішення.

1.3. Спори за позовами учасників юридичної особи про визнання недійсними установчих документів або їх частин, змін до них належать до корпоративних спорів, оскільки установчі документи юридичної особи затверджуються під час її створення, подаються для державної реєстрації та в подальшому регулюють відносини щодо управління нею. Корпоративними також є спори про ліквідацію юридичної особи чи скасування її державної реєстрації за позовами учасників (засновників, акціонерів, членів) до цієї юридичної особи.

1.4. Згідно з частиною третьою статті 7 Закону України «Про акціонерні товариства» спори за позовами акціонерів приватних акціонерних товариств (далі – ПрАТ) про переведення на них прав та обов’язків покупця акцій у зв’язку з порушенням їхнього переважного права на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами товариства, є корпоративними та підвідомчі господарським судам.

З огляду на положення пункту 7 частини другої статті 13, статей 15 та 27 Закону України «Про акціонерні товариства» спори за позовами акціонерів публічних акціонерних товариств (далі – ПАТ) та акціонерів – власників привілейованих акцій про переведення на них прав і обов’язків покупця акцій у зв’язку з порушенням їхнього переважного права на придбання акцій додаткової емісії, що розповсюджуються шляхом приватного розміщення, є корпоративними та підвідомчі господарським судам.

Відповідно до частини першої статті 167 ГК України, частини другої статті 147 та частини четвертої статті 151 ЦК України, частини третьої статті 53 та частини третьої статті 65 Закону України «Про господарські товариства» господарським судам підвідомчі справи за позовом учасника товариства з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ) або учасника товариства з додатковою відповідальністю (далі – ТДВ) про переведення на учасника прав та обов’язків покупця у зв’язку з порушенням його переважного права на купівлю частки (її частини) у статутному капіталі товариства.

1.5. Підвідомчими господарським судам на підставі пункту 4 частини першої статті 12 ГПК України є спори між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи та юридичною особою щодо права власності на майно, передане юридичній особі як вклад до статутного (складеного) капіталу.

1.6. У тих випадках, коли позивач (засновник, учасник, акціонер, член юридичної особи) одночасно (у межах однієї позовної заяви) заявляє до суб’єкта владних повноважень вимоги, що є похідними від інших вимог у корпоративному спорі, справа підлягає розгляду в господарському суді.

Такими, зокрема, є вимоги про скасування реєстрації випуску акцій у справах про визнання недійсними рішень загальних зборів про збільшення статутного капіталу акціонерного товариства (далі – АТ) та внесення змін до системи обліку прав на іменні цінні папери.

1.7. До корпоративних спорів не належать та вирішуються загальними або господарськими судами залежно від суб’єктного складу сторін:

– спори про визнання недійсними рішень органів управління юридичної особи за позовом особи, яка не є учасником (акціонером, членом, засновником), у тому числі таким, що вибув, у разі оспорювання рішень органів управління юридичної особи, прийнятих після його вибуття;

– спори між акціонерами, АТ та депозитарними установами, пов’язані з укладенням, зміною, розірванням, виконанням або визнанням недійсними договорів про відкриття та обслуговування рахунків у цінних паперах, зазначених у статті 5 Закону України «Про депозитарну систему України»;

– спори, пов’язані з управлінням активами корпоративних інвестиційних фондів;

– спори, пов’язані з розподілом майна подружжя, вступом до юридичних осіб спадкоємців, правонаступників, осіб, яким було відчужено частку в статутному капіталі господарських товариств;

– спори про визнання права власності на акції, спори щодо укладення, розірвання, зміни, виконання, а також визнання недійсними договорів купівлі-продажу акцій, та спори щодо інших правочинів з акціями, крім спорів, пов’язаних з порушенням переважного права акціонерів на придбання акцій;

– спори між набувачем права власності на частку в статутному капіталі та учасниками ТОВ або ТДВ про право власності на частку.

1.8. Не належать до корпоративних спори про визнання недійсними установчих документів та припинення юридичної особи за позовами суб’єктів владних повноважень, що здійснюють контроль за діяльністю юридичної особи, а також органів, які здійснюють державну реєстрацію юридичних осіб. Відповідно до пункту 5 частини другої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України зазначені спори віднесено до компетенції адміністративних судів як публічно-правові.

1.9. Господарським судам слід враховувати, що згідно з абзацом другим пункту 1 резолютивної частини Рішення Конституційного Суду України від 12.01.2010 № 1-рп/2010 усунення члена виконавчого органу товариства від виконання своїх обов’язків, яке передбачене частиною третьою статті 99 ЦК України, не є відстороненням працівника від роботи в розумінні статті 46 КЗпП України.

Зміст положень частини третьої статті 99 ЦК України треба розуміти як право компетентного (уповноваженого) органу товариства усунути члена виконавчого органу від виконання обов’язків, які він йому визначив, у будь-який час, на свій розсуд, з будь-яких підстав, але за умови, якщо в установчих документах товариства не були зазначені підстави усунення.

Така форма захисту є специфічною дією носіїв корпоративних прав у відносинах з особою, якій вони довірили здійснювати управління товариством, і не може розглядатися в площині трудового права, зокрема в аспекті статті 46 КЗпП України.

Якщо в позовній заяві об’єднано вимоги про визнання недійсним рішення загальних зборів про обрання, звільнення, відкликання, поновлення на посаді тощо керівників чи інших посадових осіб юридичної особи з підстав порушення норм ЦК України, ГК України, Закону України «Про господарські товариства», Закону України «Про акціонерні товариства», інших норм цивільного та господарського законодавства, статуту товариства з вимогами скасувати наказ про призначення (звільнення, відкликання) керівника чи іншої посадової особи або розірвати трудовий контракт, укладений з керівником чи іншими посадовими особами, господарський суд на підставі пункту 1 частини першої статті 62 ГПК України відмовляє у прийнятті позовної заяви в частині вимог, які стосуються відповідного наказу або трудового контракту, а у разі помилкового порушення провадження у справі щодо наведених вимог – припиняє провадження в частині цих вимог на підставі пункту 1 частини першої статті 80 ГПК України.

1.10. З метою запобігання порушенню конституційних прав особи на судовий захист та усунення спорів щодо юрисдикції судам слід враховувати, що у разі коли в ухвалі про закриття провадження у справі місцевим загальним судом визначено господарську юрисдикцію спору як такого, що виник з корпоративних правовідносин, така справа підлягає розгляду господарським судом.

1.11. Під час визначення підсудності справ у спорах, що виникли з корпоративних правовідносин, судам необхідно керуватися частиною сьомою статті 16 ГПК України. Відповідно до положень зазначеної норми справи у спорах між юридичною особою та її учасниками (засновниками, акціонерами, членами), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи, пов’язаними зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності такої особи, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням юридичної особи згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань (далі – Єдиний державний реєстр).

2. Загальні питання застосування законодавства у спорах, що виникають під час реалізації та захисту корпоративних прав

2.1. Господарським судам під час вирішення спорів, що виникають з корпоративних відносин, слід враховувати приписи статті 1 ГПК України та з’ясовувати наявність в особи, яка звернулася

з позовом, суб'єктивного права або законного інтересу у правовідносинах, на захист яких подано позов, а також питання про наявність чи відсутність факту їх порушення, невизнання або оспорування.

2.2. Законом не передбачено права учасника (засновника, акціонера, члена) юридичної особи звертатися до суду за захистом прав чи охоронюваних законом інтересів цієї особи поза відносинами представництва. Водночас згідно з положеннями статті 16 ЦК України, пункту 4 частини першої статті 12 та статті 167 ГК України незалежно від суб'єктного складу, якщо учасник (засновник, акціонер, член) юридичної особи обґрунтовує позовні вимоги порушенням його корпоративних прав, то він має право подати відповідний позов. Такий спір підвідомчий господарським судам і підлягає вирішенню у загальному порядку.

2.3. Під час вирішення питання про порушення справи за позовною заявою прокурора в інтересах учасника (засновника, акціонера, члена) про визнання недійсним рішення загальних зборів юридичної особи господарському суду слід виходити з приписів пункту 2 статті 121 Конституції України, статей 2 і 29 ГПК України, частини другої та третьої статті 23 Закону України «Про прокуратуру», Рішення Конституційного Суду України від 08.04.99 №3-рп/99 щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді) та враховувати роз'яснення, надані у постанові пленуму Вишого господарського суду України від 23.03.2012 №7 «Про деякі питання участі прокурора у розгляді справ, підвідомчих господарським судам».

2.4. Під час вирішення корпоративних спорів господарським судам слід виходити з того, що особа стає носієм корпоративних прав з моменту набуття права власності на акції АТ або вступу до інших юридичних осіб. Тому рішення органів юридичної особи, прийняті до вступу позивача до складу її учасників або придбання ним акцій, не можуть бути визнані такими, що порушують його корпоративні права.

Недотримання вимог закону та установчих документів юридичної особи під час скликання і проведення загальних зборів не може визнаватися порушенням прав тих позивачів, які не є учасниками (акціонерами, членами) цієї особи.

2.5. Господарським судам необхідно враховувати, що відповідно до статті 8 Закону України «Про депозитарну систему України» підтвердженням прав на цінні папери та прав за цінними паперами, що існують в бездокументарній формі, а також обмежень прав на цінні папери у певний момент часу є обліковий запис на рахунку в цінних паперах депонента в депозитарній установі. Документальним підтвердженням наявності на певний момент часу прав на цінні папери та прав за цінними паперами депонента (у разі зарахування цінних паперів на депозит нотаріуса відповідного кредитора) є виписка з рахунка в цінних паперах депонента, яка видається депозитарною установою на вимогу депонента або в інших випадках, установлених законодавством та договором про обслуговування рахунка в цінних паперах. Така виписка з рахунка в цінних паперах не є цінним папером, а її передача від однієї особи до іншої не є вчиненням правочину щодо цінних паперів і не тягне за собою переходу прав на цінні папери та прав за цінними паперами.

2.6. Право власності на частку в статутному капіталі ТОВ або ТДВ у третьої особи виникає з моменту укладення договору, якщо інше не встановлено домовленістю сторін (стаття 363 ЦК України). Набуття права власності на частку в статутному капіталі надає третій особі право на вступ до ТОВ.

Право участі у ТОВ або ТДВ є особистим немайновим правом, а отже, автоматичного набуття статусу учасника товариства у зв'язку з набуттям третьою особою права власності на частку в статутному капіталі не відбувається.

Право безпосередньої участі у ТОВ або ТДВ третя особа набуває тільки з моменту вступу до товариства, що має бути підтверджено відповідним рішенням загальних зборів учасників товариства.

Закон не пов'язує момент виникнення права участі у ТОВ або ТДВ з моментом державної реєстрації відповідних змін у складі учасників ТОВ або ТДВ. Водночас згідно з положеннями статті 89 ЦК України відомості про зміни у складі учасників ТОВ або ТДВ підлягають внесенню до Єдиного державного реєстру. Правові наслідки наявності або відсутності відповідних відомостей у Єдиному державному реєстрі визначено статтею 10 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань».

Якщо товариство після прийняття рішення про внесення змін до установчих документів (зміна складу учасників) не повідомило орган, що здійснив реєстрацію, для внесення необхідних змін до Єдиного державного реєстру, новий учасник має право звернутися до господарського суду з позовом про зобов'язання товариства вчинити дії щодо державної реєстрації змін в установчих документах товариства у зв'язку зі зміною у складі учасників товариства на підставі статті 7 Закону України «Про господарські товариства».

2.7. Відповідачем у спорах про визнання недійсним рішення загальних зборів та інших керівних органів юридичної особи виступає сама юридична особа.

2.8. У судовому порядку недійсним може бути визнано рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи, а не протокол загальних зборів. Протокол є документом, який фіксує факт прийняття рішення загальними зборами, і не є актом за змістом статті 20 ГК України. Тому господарські суди мають відмовляти в задоволенні позовної вимоги про визнання недійсним протоколу загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи.

2.9. Не може бути визнано недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи з тих підстав, що його прийнято загальними зборами з питань, які належать до компетенції інших органів товариства (наглядової ради, виконавчого органу тощо), оскільки статтею 98 ЦК України передбачено право загальних зборів учасників товариства приймати рішення з усіх питань діяльності товариства. Положення установчих документів товариства, які обмежують це право, не застосовуються.

2.10. Господарським судам слід виходити з того, що у разі коли законом передбачено прийняття рішення з того чи іншого питання виключно загальними зборами, ці повноваження не можуть відповідно до статуту юридичної особи бути надані або делеговані іншим органам цієї особи.

Господарські суди також не можуть приймати рішення з питань, віднесених до виключної компетенції загальних зборів, у тому числі про внесення змін до установчих документів юридичної особи, включення особи до складу наглядової ради юридичної особи тощо.

2.11. Господарські суди мають враховувати, що закон виходить з презумпції легітимності рішень органів управління юридичної особи, тобто зазначені рішення вважаються такими, що відповідають закону, якщо судом не буде встановлено інше. Вимоги про визнання рішень загальних зборів або інших органів дійсними задоволенню не підлягають.

2.12. Рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) та інших органів юридичної особи не є правочинами у розумінні статті 202 ЦК України. До цих рішень не можуть застосовуватися положення статей 203 та 215 ЦК України, які визначають підстави недійсності правочину, і, відповідно, правові наслідки недійсності правочину за статтею 216 ЦК України.

Зазначені рішення є актами ненормативного характеру (індивідуальними актами), тобто офіційними письмовими документами, що породжують певні правові наслідки, які спрямовані на регулювання господарських відносин і мають обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин.

У зв'язку з цим підставами для визнання недійсними рішень загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи можуть бути:

- невідповідність рішень загальних зборів нормам законодавства;
- порушення вимог закону та/або установчих документів під час скликання та проведення загальних зборів;
- позбавлення учасника (акціонера, члена) юридичної особи можливості взяти участь у загальних зборах.

2.13. Під час розгляду відповідних справ господарські суди мають враховувати, що не всі порушення законодавства, допущені під час скликання та проведення загальних зборів юридичної особи, є підставами для визнання недійсними прийнятих ними рішень.

Безумовною підставою для визнання недійсними рішень загальних зборів у зв'язку з порушенням прямих вказівок закону є:

- прийняття загальними зборами рішення за відсутності кворуму для проведення загальних зборів чи прийняття рішення або у разі неможливості встановлення наявності кворуму (статті 59 та 60 Закону України «Про господарські товариства», статті 41 та 42 Закону України «Про акціонерні товариства», стаття 15 Закону України «Про кооперацію»);
- прийняття загальними зборами рішень з питань, не включених до порядку денного загальних зборів товариства (частина шоста статті 42 Закону України «Про акціонерні товариства»);

– прийняття загальними зборами рішень з питань, не включених до порядку денного, на розгляд яких не було отримано згоди усіх присутніх на загальних зборах (частина п'ята статті 61 Закону України «Про господарські товариства»);

– відсутність протоколу загальних зборів ТОВ (частина шоста статті 60 Закону України «Про господарські товариства»);

– відсутність протоколу загальних зборів АТ, підписаного головою і секретарем зборів (стаття 46 Закону України «Про акціонерні товариства»).

Під час вирішення питання про недійсність рішень загальних зборів у зв'язку з іншими порушеннями, допущеними під час їх скликання та проведення, господарський суд повинен оцінити, як ці порушення вплинули на прийняття загальними зборами відповідного рішення.

2.14. Рішення загальних зборів юридичної особи можуть бути визнані недійсними в судовому порядку в разі недотримання процедури їх скликання, встановленої статтею 61 Закону України «Про господарські товариства», статтею 35 Закону України «Про акціонерні товариства», статтею 15 Закону України «Про кооперацію».

Права учасника (акціонера, члена) юридичної особи можуть бути визнані порушеними внаслідок недотримання вимог закону про скликання і проведення загальних зборів, якщо він не зміг взяти участь у загальних зборах, належним чином підготуватися до розгляду питань порядку денного, зареєструватися для участі у загальних зборах тощо.

2.15. Якщо судом встановлено, що позивач – учасник (акціонер, член) юридичної особи не повідомив юридичну особу або депозитарну установу про зміну свого місця проживання (місцезнаходження), посилення позивача на неповідомлення його про скликання загальних зборів не може бути підставою для визнання рішень загальних зборів недійсними.

2.16. Позивачеві не може бути відмовлено у задоволенні вимог про визнання недійсними рішень загальних зборів тільки з мотивів недостатності його голосів для зміни результатів голосування з прийнятих загальними зборами учасників (акціонерів, членів) рішень, оскільки вплив учасника (акціонера, члена) на прийняття загальними зборами рішень не вичерпується лише голосуванням.

2.17. Судам слід враховувати, що рішення, прийняті за наслідками розгляду питань, викладених у порядку денному так, що унеможливило усвідомлення акціонером суті питання, яке пропонувалося розглянути на загальних зборах акціонерів (наприклад, «Різне», «Організаційні питання» тощо), повинні визнаватися недійсними у зв'язку з порушенням в таких випадках права акціонера на попереднє ознайомлення з переліком питань, що виносяться на голосування, передбачене статтею 35 Закону України «Про акціонерні товариства». Якщо у внутрішніх документах обумовлено можливість вирішення на загальних зборах процедурних питань (питань, пов'язаних з порядком проведення загальних зборів тощо) без включення їх до порядку денного, такі положення внутрішніх документів суд не повинен брати до уваги.

2.18. З урахуванням положень статті 47 Закону України «Про акціонерні товариства» та статті 61 Закону України «Про господарські товариства», статті 15 Закону України «Про кооперацію» не підлягають задоволенню позови про зобов'язання скликати позачергові загальні збори, що подані не менш як третьою частиною членів кооперативу, акціонерами, які на день подання вимоги сукупно є власниками 10 і більше відсотків простих акцій товариства, учасниками товариства, що володіють у сукупності більш як 20 відсотками голосів, оскільки таким учасникам (акціонерам, членам) законодавством надане право самостійно скликати позачергові загальні збори, якщо правління (голова) не виконує їх вимоги.

Під час вирішення питання щодо правомірності проведення такими учасниками (акціонерами, членами) реєстрації учасників (акціонерів, членів, їх представників) на позачергових загальних зборах господарським судам необхідно керуватися вимогами законодавства, що регулює порядок скликання та проведення загальних зборів.

2.19. Оскільки чинне законодавство не передбачає права членів кооперативу, які становлять менше третини від їх загальної кількості, акціонерів, що мають у сукупності менше як 10 відсотків голосів, та учасників, які у сукупності мають менш як 20 відсотків голосів, скликати позачергові загальні збори або вимагати від виконавчого органу юридичної особи скликання позачергових зборів, у разі відмови виконавчого органу юридичної особи чи неможливості скликання загальних зборів у господарського суду немає підстав для задоволення позову про зобов'язання скликати позачергові загальні збори.

2.20. Відповідно до абзацу другого частини першої статті 88 ГК України, пункту «а» частини першої статті 10 Закону України «Про господарські товариства», пункту 1 частини першої статті 25 Закону України «Про акціонерні товариства», статті 12 Закону України «Про кооперацію» учасники (акціонери, члени) юридичної особи мають право брати участь в управлінні справами товариства.

Участь у загальних зборах та голосування на них є правом, а не обов'язком учасника (акціонера, члена).

Незалежно від кількості акцій (часток), якими володіє учасник (акціонер), у господарського суду немає підстав для прийняття рішень про спонукання учасника (акціонера) зареєструватися та взяти участь у загальних зборах.

Водночас судам слід враховувати, що відповідно до частини першої статті 29 Закону України «Про акціонерні товариства» статутом товариства може бути передбачена можливість укладення договору між акціонерами, за яким на акціонерів покладаються додаткові обов'язки, у тому числі обов'язок участі у загальних зборах, і передбачається відповідальність за його недотримання.

2.21. Під час вирішення питання про правомочність загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичних осіб судам слід виходити з того, що загальні збори є правомочними, якщо на них зареєструвалися учасники (акціонери), які володіють у сукупності більш як 50 відсотками голосів учасників ТОВ чи ТДВ (голосуючих акцій акціонерів АТ) від загальної кількості голосів, якщо на зборах присутні більше половини членів кооперативу.

Положення установчих документів АТ чи кооперативу, які встановлюють інші правила щодо визначення кворуму, є такими, що суперечать закону і не підлягають застосуванню.

Установчими документами ТОВ чи ТДВ, у статутному капіталі яких відсутня державна частка, може бути встановлено інший відсоток голосів учасників (представників учасників), за умови присутності яких загальні збори учасників вважаються повноважними.

2.22. Відсутність під час проведення загальних зборів переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах, унеможливає встановлення їх правомочності і тому є підставою для визнання недійсними прийнятих цими зборами рішень незалежно від виду акціонерного товариства (ПАТ чи ПрАТ).

За наявності належних доказів участі у загальних зборах усіх акціонерів суд може відмовити в позові про визнання недійсними рішень загальних зборів акціонерів.

2.23. Учасники (акціонери) можуть брати участь у загальних зборах особисто або через представника. Довіреність представника повинна відповідати загальним вимогам, передбаченим цивільним законодавством, зокрема частиною третьою статті 247 ЦК України.

Якщо довіреність учасника (акціонера) на право участі та голосування на загальних зборах оформлена (складена або посвідчена) з порушенням встановлених законодавством вимог, голоси учасника (акціонера), передані за такою довіреністю, не можуть враховуватися під час визначення кворуму на загальних зборах та результатів голосування.

2.24. Порядок скликання загальних зборів учасників ТОВ та ТДВ регулюється приписами частини п'ятої статті 61 Закону України «Про господарські товариства» та установчими документами цих товариств. На відносини, пов'язані із скликанням зборів учасників ТОВ та ТДВ, положення, що регулюють порядок скликання загальних зборів акціонерів, у тому числі розміщення повідомлення про скликання зборів у засобах масової інформації, не поширюються.

2.25. Згідно з положеннями частини п'ятої статті 61 Закону України «Про господарські товариства» про проведення загальних зборів ТОВ чи ТДВ учасники повідомляються передбаченим статутом способом із зазначенням часу і місця проведення зборів та порядку денного.

Частиною першою статті 35 Закону України «Про акціонерні товариства» встановлено, що кожному акціонеру надсилається письмове повідомлення про проведення загальних зборів АТ та їх порядок денний.

Відповідно до частини п'ятої статті 15 Закону України «Про кооперацію» члени кооперативу повинні бути повідомлені про дату, місце, час проведення та порядок денний загальних зборів.

Наведені норми законодавства вказують на те, що обов'язковою умовою повідомлення про скликання загальних зборів юридичної особи є одночасна наявність у такому повідомленні інформації про час, місце проведення зборів та інформації про питання, що будуть винесені на розгляд зборів (порядок денний).

Відсутність у повідомленні про проведення загальних зборів будь-якої з названих складових, як і відсутність самого повідомлення, може бути підставою для визнання недійсними рішень загальних зборів.

Господарським судам потрібно брати до уваги, що телефонне повідомлення про дату, час та місце проведення загальних зборів учасників товариства є неналежним доказом такого повідомлення. Роздрукування телефонних переговорів, надані операторами зв'язку, лише підтверджують факт з'єднання двох абонентів телефонного зв'язку певної тривалості.

2.26. Під час розгляду справ у спорах про визнання недійсними рішень зборів акціонерів з підстав недотримання вимог закону чи статуту АТ щодо повідомлення акціонерів про скликання загальних зборів господарським судам слід враховувати, що порядок повідомлення акціонерів передбачено частиною першою статті 35, частиною шостою статті 47 Закону України «Про акціонерні товариства».

Публікація у засобах масової інформації повідомлення про скликання загальних зборів не свідчить про те, що зареєстрований у реєстрі власників іменних цінних паперів акціонер був повідомлений про скликання загальних зборів, а відсутність або порушення строків публікації зазначеного повідомлення не може вважатися порушенням порядку повідомлення тих акціонерів, щодо яких судом встановлено факт його належного персонального повідомлення про скликання цих загальних зборів.

2.27. Якщо під час розгляду справи судом буде встановлено факт присутності учасника (акціонера, члена) на загальних зборах, то допущені юридичною особою порушення порядку персонального повідомлення учасника (акціонера, члена) не є підставами для визнання рішень загальних зборів учасників (акціонерів, членів) недійсними.

Зокрема, якщо статутом юридичної особи передбачено, що учасники (акціонери, члени) повідомляються персонально рекомендованим листом, то інформування учасника (акціонера, члена) шляхом надіслання йому простого листа не може бути достатньою підставою для визнання недійсними рішень загальних зборів за наявності доказів отримання учасником (акціонером, членом) відповідного повідомлення.

2.28. Під час визначення правомочності загальних зборів господарські суди не мають підстав для неврахування голосів акціонерів (учасників, членів), акції (частки, паї) яких перебувають під арештом, оскільки накладення арешту на акції (частки, паї) є обмеженням права на їхнє відчуження, а не обмеженням прав, посвідчених ними. Арешт акцій (часток, паїв) не позбавляє їх власника можливості реалізації посвідчених ними корпоративних прав і не призводить до зменшення загальної кількості акцій (часток, паїв) у статутному капіталі (складеному капіталі, пайовому фонді) юридичної особи та, відповідно, загальної кількості голосів акціонерів (учасників, членів).

2.29. Законодавство не передбачає обмеження кількості голосів учасників ТОВ або ТДВ лише оплаченими частками у статутному капіталі товариства. Відповідно до частини четвертої статті 58 Закону України «Про господарські товариства» учасники ТОВ або ТДВ мають кількість голосів, пропорційну розміру їх часток у статутному капіталі. Розмір часток кожного з учасників товариства визначається у статуті товариства.

Законодавець врегулював питання щодо строку сплати статутного капіталу (внесення вкладів до статутного капіталу) учасниками ТОВ, обмеживши його одним роком з дня державної реєстрації ТОВ (абзац перший частини третьої статті 144 ЦК України, частина першастатті 52 Закону України «Про господарські товариства»).

У мотивувальній частині Рішення Конституційного Суду України від 05.02.2013 № 1-рп/2013 підкреслено імперативність норм, закріплених у частині третій статті 144 ЦК України і частині другій статті 52 Закону «Про господарські товариства», якими передбачено дії, які належить вживати господарському товариству в разі невнесення (неповного внесення) учасниками своїх вкладів до закінчення встановленого річного строку, зокрема, загальні збори учасників приймають одне з таких рішень: про виключення зі складу товариства тих учасників, які не внесли (не повністю внесли) свої вклади, та про визначення порядку перерозподілу часток у статутному капіталі; про зменшення статутного капіталу та про визначення порядку перерозподілу часток у статутному капіталі; про ліквідацію товариства.

Отже, господарський суд, визначаючи повноважність загальних зборів, не має законних підстав для неврахування голосів учасників, які не сплатили або неповністю сплатили вартість своїх часток протягом одного року з дня державної реєстрації товариства...

2.30. З огляду на положення частини п'ятої статті 53 Закону України «Про господарські товариства» та статті 8 ЦК України (аналогія закону) до вирішення питання про вступ (прийняття) спадкоємців (правонаступників) померлого (ліквідованого) учасника правомочність загальних зборів учасників визначається без урахування частки в статутному капіталі, яка належала померлому (ліквідованому) учаснику. Отже, у такому разі під час встановлення правомочності загальних зборів учасників слід враховувати голоси інших учасників товариства, які без голосів, що припадають на частку померлого (ліквідованого) учасника, становлять у сукупності 100% голосів, що мають враховуватися під час визначення кворуму.

2.31. Господарським судам під час вирішення спорів про визнання недійсними рішень наглядової ради АТ слід виходити з того, що до порядку скликання засідань наглядової ради АТ не можуть бути застосовані за аналогією норми, які визначають порядок скликання загальних зборів.

Загальні збори АТ мають право самостійно визначати у статуті кількість членів наглядової ради для визнання її засідань правомочними, а тому положення частини восьмої статті 53 Закону України «Про акціонерні товариства» щодо встановлення кількісного складу наглядової ради застосовуються у разі, якщо статутом не визначено більшої від половини складу кількості членів наглядової ради, необхідної для визнання її засідань правомочними.

Підставами визнання недійсними рішень наглядової ради можуть бути такі порушення порядку скликання та проведення засідання ради, які мали наслідком неправомочність засідання наглядової ради.

2.32. Господарським процесуальним законодавством не передбачено можливості звернення до господарського суду зі скаргою на дії або бездіяльність органів управління юридичних осіб. Особу, чій права порушено діями або бездіяльністю органу управління юридичної особи, не позбавлено права на звернення до суду з позовом про зобов'язання юридичної особи вчинити певні дії або утриматись від вчинення таких дій.

2.33. Відповідно до положень статті 10 Закону України «Про господарські товариства» та статті 78 Закону України «Про акціонерні товариства» господарське товариство, якщо його установчими документами не передбачено інше, зобов'язане надавати на вимогу учасника (акціонера) лише документи звітнього характеру (річні баланси, звіти про фінансово-господарську діяльність товариства, протоколи ревізійної комісії, протоколи зборів органів управління товариства) та інформацію, що міститься в установчих документах товариства, а не будь-яку інформацію щодо господарської діяльності товариства.

Учасник (акціонер) товариства може вимагати надання інформації про діяльність товариства з дати, коли він набув статусу учасника (акціонера). Водночас закон не встановлює обмежень щодо періоду часу, за який учасник товариства має право отримувати інформацію.

Чинним законодавством не передбачено обов'язку товариства надавати учаснику запитувану ним інформацію в письмовому вигляді (у вигляді ксерокопій), а лише встановлено обов'язок надавати учаснику товариства для ознайомлення визначену законом інформацію, з якої вже сам учасник має право робити виписки, фотографії, копії.

2.34. Під час вирішення спорів за позовами учасників ТОВ чи ТДВ або акціонерів, що у сукупності володіють більш як 10 відсотками акцій, про спонукання товариства провести аудиторську перевірку його діяльності та звітності згідно зі статтями 146, 162 ЦК України, частиною другою статті 63 Закону України «Про господарські товариства», частиною п'ятою статті 75 Закону України «Про акціонерні товариства» господарським судам потрібно враховувати, що передбачене зазначеними статтями право учасників (акціонерів) спрямоване на контроль діяльності виконавчого органу, а тому є складовою права на управління товариством в установленому законом і установчими документами порядку.

Вимоги позивача про спонукання товариства до проведення аудиторської перевірки можуть бути задоволені лише за умови, що позивач є учасником або акціонером відповідного господарського товариства.

2.35. Порядок пред'явлення учасниками вимоги про проведення аудиторської перевірки визначається статутом товариства. За відсутності відповідних положень у статуті товариства господарські суди повинні брати до уваги, що організаційне забезпечення аудиторської перевірки діяльності та звітності товариства на вимогу його учасників, зокрема укладення договору з аудитором (аудиторською фірмою), надання аудиторіві необхідних документів тощо, здійснюється

товариством в особі виконавчого або іншого органу, уповноваженого на це статутом, а не учасниками товариства.

Строки розгляду господарським товариством вимог його учасників про проведення аудиторської перевірки визначаються статутом товариства. Якщо у статуті відповідні положення відсутні, господарським судам слід виходити з розумних строків, необхідних для розгляду та виконання таких вимог.

2.36. Вимоги учасників (акціонерів) господарського товариства про надання їм документів, необхідних для проведення аудиторської перевірки, задоволенню не підлягають, оскільки статті 146 та 162 ЦК України не наділяють учасників (акціонерів) господарського товариства таким правом.

2.37. Права учасника товариства, які випливають з права його участі у цьому товаристві, не є особистими немайновими правами у розумінні статті 100 ЦК України. Отже, під час вирішення питання про застосування позовної давності до вимоги про визнання недійсним рішення загальних зборів учасників господарського товариства немає підстав для застосування частини першої статті 100 ЦК України у поєднанні з пунктом 1 частини першої статті 268 ЦК України. До таких вимог необхідно застосовувати загальну позовну давність.

2.38. Під час вирішення спорів про визнання недійсними рішень загальних зборів АТ судам слід враховувати, що частиною першою статті 50 Закону України «Про акціонерні товариства» встановлено спеціальну позовну давність для оскарження акціонером рішення загальних зборів АТ.

3. Спори, пов'язані з розрахунком і стягненням дивідендів

3.1. Під час розгляду справ у спорах про стягнення сум дивідендів господарські суди повинні виходити з того, що відповідно до пункту «д» частини п'ятої та частини шостої статті 41, статті 59 Закону України «Про господарські товариства», пунктів 11, 12 частини другої статті 33 Закону України «Про акціонерні товариства», статті 15 Закону України «Про кооперацію» затвердження річних результатів діяльності юридичної особи, порядку розподілу прибутку, строку та порядку виплати частки прибутку (дивідендів) належить до виключної компетенції загальних зборів. Суд має право прийняти рішення про стягнення дивідендів лише за наявності рішення загальних зборів юридичної особи про спрямування прибутку на виплату дивідендів, на підставі якого визначаються розмір належних позивачу – учаснику (акціонеру, члену) дивідендів, строки та порядок їх виплати.

Прийняття господарським судом рішення стосовно спрямування прибутку (частини прибутку) юридичної особи на виплату дивідендів виходить за межі компетенції господарського суду.

3.2. Право на отримання частини прибутку АТ належить кожному власнику акцій цього товариства. Переважне право на отримання частини прибутку законодавством надано лише власникам привілейованих акцій (частина восьма статті 6 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»).

Усі власники простих акцій мають рівні права на отримання дивідендів, якщо загальними зборами акціонерів прийнято рішення про спрямування прибутку (частини прибутку) на їх виплату. При цьому прибуток (частина прибутку) розподіляється між усіма акціонерами пропорційно кількості належних їм акцій.

Отже, рішення загальних зборів про нарахування і виплату дивідендів лише одному або частині акціонерів, які не є власниками привілейованих акцій, є таким, що порушує права інших акціонерів на отримання частини прибутку товариства.

3.3. Статтею 30 Закону України «Про акціонерні товариства» встановлено, що виплата дивідендів за простими акціями здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку на підставі рішення загальних зборів АТ у строк, що не перевищує шість місяців з дня прийняття загальними зборами рішення про виплату дивідендів. Виплата дивідендів за привілейованими акціями здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку відповідно до статуту АТ у строк, що не перевищує шість місяців після закінчення звітного року. У разі прийняття загальними зборами акціонерів товариства рішення щодо виплати дивідендів у строк, менший ніж передбачений абзацом першим частини другої статті 30 За-

кону України «Про акціонерні товариства», виплата дивідендів здійснюється у строк, визначений загальними зборами.

У разі прийняття загальними зборами акціонерів товариства рішення про виплату дивідендів за простими акціями у АТ виникає обов'язок сплатити акціонеру відповідну суму коштів у строк, що не перевищує шість місяців з дня прийняття такого рішення, чи у менший строк, визначений загальними зборами.

Щодо власників привілейованих акцій такий обов'язок виникає у АТ у строк, що не перевищує шість місяців після закінчення звітного року.

Відповідно до частини четвертої статті 30 Закону України «Про акціонерні товариства» для кожної виплати дивідендів наглядова рада АТ встановлює дату складення переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, порядок та строк їх виплати. Дата складення переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів за простими акціями, не може передувати даті прийняття рішення загальними зборами про виплату дивідендів. Перелік осіб, які мають право на отримання дивідендів за привілейованими акціями, має бути складений протягом одного місяця після закінчення звітного року.

Отже, право на виплату дивідендів виникає у акціонера тільки у разі перебування його у переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів.

3.4. Невиплата дивідендів у строки, визначені законом або установчими документами юридичної особи, є порушенням грошового зобов'язання, у зв'язку з яким настають правові наслідки, передбачені частиною другою статті 625 ЦК України.

4. Спори, пов'язані з набуттям, передачею чи припиненням корпоративних прав

4.1. Пунктом 4 частини першої статті 116 ЦК України передбачено право учасника господарського товариства здійснити відчуження належної йому частки у статутному (складеному) капіталі товариства. Порядок відчуження частки у статутному капіталі залежить від виду господарського товариства.

4.2. Господарським судам слід враховувати, що до правовідносин, пов'язаних з набуттям, передачею та припиненням корпоративних прав у АТ, не можуть бути застосовані загальні правові норми, які визначають порядок вступу особи до складу учасників господарського товариства, виходу та виключення учасника з господарського товариства. Як наслідок, господарські суди не мають правових підстав для задоволення позовних вимог про вихід або виключення позивача-акціонера з АТ та виділення йому частки майна товариства (крім випадку ліквідації товариства).

Чинним законодавством також не передбачено можливості виключення вкладників з командитних товариств.

4.3. Відповідно до статті 127 ЦК України та статті 69 Закону України «Про господарські товариства» передача учасником повного товариства своєї частки (її частини) іншим учасникам цього товариства або третім особам може здійснюватися за згодою всіх учасників. Відсутність згоди хоча б одного з учасників робить таку передачу частки неможливою.

Судам слід враховувати, що згоду на відчуження частки третім особам повинен дати кожен учасник товариства особисто, незалежно від розміру належної йому частки в статутному капіталі.

4.4. За правилами статті 127 ЦК України та статті 69 Закону України «Про господарські товариства» повні учасники командитного товариства мають право передати свою частку іншим учасникам товариства або третім особам. Господарським судам потрібно виходити з того, що положеннями цих статей передбачається наявність згоди на відчуження частки лише усіх повних учасників командитного товариства, а не його вкладників.

Вкладник командитного товариства має право передати свою частку іншим вкладникам або третім особам незалежно від згоди інших учасників товариства – повних учасників чи вкладників, оскільки пунктом 7 частини другої статті 137 ЦК України та пунктом «є» частини першої статті 79 Закону України «Про господарські товариства» передбачено обов'язок вкладника лише повідомити командитне товариство про таку передачу.

4.5. Згідно з частиною першою статті 147 ЦК України та частиною першою статті 53 Закону України «Про господарські товариства» учасники ТОВ та ТДВ мають право продати чи іншим

чином відступити свою частку (її частину) в статутному капіталі одному або кільком учасникам цього товариства. Закон не обмежує це право необхідністю отримати згоду інших учасників товариства на передачу частки.

4.6. Судам слід мати на увазі, що частина друга статті 147 ЦК України та частина другастатті 53 Закону України «Про господарські товариства» надає можливість передбачити в статуті товариства заборону на відчуження частки третім особам. Недотримання встановленої статуту заборони відступлення частки третім особам може бути підставою для визнання договору про відступлення, купівлю-продаж або інше відчуження частки третій особі недійсним.

Будь-які інші способи обмеження права учасника на відчуження частки в статутному капіталі ТОВ, передбачені статуту, зокрема необхідність згоди інших учасників або товариства, не відповідають закону, а тому під час вирішення спору судом до уваги не беруться.

4.7. За змістом статей 130, 147 і 166 ЦК України та статей 55 і 69 Закону України «Про господарські товариства», якими передбачено спадкування саме частки учасника господарського товариства, у разі смерті (ліквідації) учасника ТОВ (ТДВ) спадкоємцем (правонаступником) спадкується не право на участь, а право на частку в статутному (складеному) капіталі.

Частиною п'ятою статті 147 ЦК України закріплено право учасників ТОВ або ТДВ передбачити у статуті товариства необхідність отримання згоди інших учасників товариства на перехід частки у статутному капіталі до спадкоємця фізичної особи або правонаступника юридичної особи.

Після набуття частки в статутному капіталі у спадкоємців (правонаступників) виникає переважне право вступу до цього товариства, передбачене статтею 55 Закону України «Про господарські товариства», проте у цьому разі не йдеться про автоматичне набуття такими спадкоємцями права участі в товаристві.

Прийняття рішення про вступ спадкоємця (правонаступника) до складу учасників ТОВ (ТДВ) належить до компетенції загальних зборів учасників товариства. Отже, лише після прийняття вищим органом ТОВ (ТДВ) позитивного рішення спадкоємець (правонаступник) частки у статутному капіталі може стати учасником відповідного товариства. У свою чергу, товариство може відмовитися від прийняття спадкоємця (правонаступника) до складу учасників. Чинне законодавство не обмежує ТОВ (ТДВ) у такому праві.

У разі відмови правонаступника (спадкоємця) від вступу до ТОВ (ТДВ) або відмови товариства у прийнятті до нього правонаступника (спадкоємця) йому видається у грошовій або натуральній формі частка у майні, яка належала померлому учаснику, реорганізованій або ліквідованій юридичній особі (спадкодавцю), вартість якої визначається на день реорганізації або ліквідації (смерті) учасника. У цих випадках розмір статутного капіталу товариства підлягає зменшенню.

4.8. Господарським судам слід мати на увазі, що голоси, які припадають на частку померлого (ліквідованого) учасника, не враховуються під час голосування з питання про прийняття спадкоємця або правонаступника до товариства, під час визначення правомочності загальних зборів для прийняття рішення про прийняття спадкоємця або правонаступника учасника товариства до цього товариства, а також під час вирішення інших питань.

Отже, під час встановлення легітимності загальних зборів учасників ТОВ (ТДВ) та наявності кворуму для проведення цих зборів слід враховувати голоси інших учасників товариства, які без голосів, що припадають на частку померлого (ліквідованого) учасника, становлять у сукупності 100% голосів, що мають враховуватися під час визначення кворуму.

4.9. Якщо спадкоємець (правонаступник) відмовився від участі у ТОВ (ТДВ) або йому було відмовлено у прийнятті до товариства, до відносин, пов'язаних з виплатою спадкоємцю (правонаступнику) вартості частки майна товариства, за аналогією застосовується стаття 543 Закону України «Про господарські товариства».

4.10. Учасник ТОВ або ТДВ має право на відчуження частки (її частини) у статутному капіталі третім особам за умови дотримання переважного права інших учасників товариства на придбання цієї частки.

Оскільки у абзаці другому частини другої статті 147 ЦК України йдеться про переважне право на купівлю частки (її частини), переважне право не поширюється на відносини спадкування, правонаступництва, дарування, іншого безоплатного відчуження частки у статутному капіталі ТОВ або ТДВ, а також обмін цієї частки (її частини) на інше індивідуально визначене майно.